

Beknopte geschiedenis van de valkenjacht in Nederland

Jacht geen noodzaak meer; valkerij toegenomen

Jacht is in Nederland allang geen noodzaak meer, enkele gevallen van aantoonbare of schadelijke overlast daargelaten. Particulier jagen is meer een rituele dans geworden onder de, meestal, beter gesitueerden in den lande, met een geheel eigen jargon en dito eigenheden. Een uitstervend systeem, omdat jagen (dus ook het onderhouden van een jachtveld) in dit land nauwelijks meer loont, ruimte schaarser wordt en maatschappelijke kritiek en druk zijn toegenomen. Bovendien is de, veel ruimte eisende, golfsport voor veel leden van die groep inmiddels een vervanger gebleken.

Dit staat in schril contrast met de ontwikkeling van de valkerij (of gewoon gezegd: het houden van roofvogels en uilen). Die is sterk toegenomen. Roofvogelshows, met ook vele uitheemse dagen nachtroofvogels, zijn schering en inslag bij alle mogelijke evenementen, die vaak helemaal niets met natuur of aanverwante gebieden van doen hebben. Lieden die zich laten voorstaan op het houden van roofvogels, maar in werkelijkheid hun 'heroïsche' ego's opblazen en ook nog leuk geld van hun 'liefhebberij' weten te maken, verschijnen overal. Die hebben absoluut niets met de klassieke valkenjacht van doen. In tegendeel. Die werd, door de Europese geschiedenis heen, vrijwel uitsluitend door de hoge adel, en hun dames, beoefend.

De oude valkerij kent nu nog vurige beoefenaars in de woestijnen van het Midden-Oosten, maar de eerste mensen, die met getrainde roofvogels joegen, leefden in Centraal-Azië. Op de vlaktes daar leefde veel klein wild. De steppevolkeren van Centraal-Azië waren geboren ruiters en gebruikten paarden om groot wild (antilopen, wolven, vossen) te

jagen. Diezelfde paarden waren toch niet snel genoeg om klein wild te kunnen bemachtigen, omdat dat gemakkelijk in holen weg kon duiken. Daar lag het begin van het gebruiken van valken, arenden en andere roofvogels om te jagen. Dit gebruik verspreidde zich over andere delen van Azië en Noord-Afrika en rond de 3e eeuw v.C. bereikte deze jachtmethode Europa. Het ging daarbij niet alleen om de lust tot het jagen of de buit, maar vaak meer om het genoegen van het edele 'weispel', waarbij vooral werd gekeken naar een der indrukwekkendste taferelen uit de natuur.

Het duurde langer voordat in Europa het jagen met roofvogels overal aansloeg. De jacht werd in het eerste millennium n.C. voornamelijk uitgeoefend met honden en pas rond de kruistochten (1071-1291) nam de valkerij een grote vlucht. Karel de Grote verbood die al aan zijn lijfeigenen, en 'Barbarossa' (de Duitse keizer Frederik I (1122-1190)) richtte zelf valken af. Diens opvolger keizer Frederik II was de bekwaamste valkenier van zijn tijd en een hartstochtelijk beoefenaar van deze

jacht. Hij kwam tijdens de kruistochten in het Midden-Oosten zo in de ban van de jacht met roofvogels dat hij er zelfs een Latijns boek over schreef: 'De arte venandi cum avibus', dat later door zijn zoon Manfred van aantekeningen werd voorzien en lang als toonaangevend voor de valkerij werd beschouwd.

De valkenjacht was toen in Europa door en door adellijk. Kruisvaarders namen hun valken zelfs mee naar Palestina; Duitse keizers en vorsten verplichtten kloosters en steden om een bepaald aantal valken te voeren. Karel V schonk de ridders van St. Jan het eiland Malta, onder voorwaarde, dat ze hem daarvoor jaarlijks een witte valk leverden. De hoge Italiaanse geestelijkheid verwaarloosde door de valkenjacht haar plichten zodanig, dat die hen door Rome verboden werd; Engelse baronnen gaven zichzelf het recht om hun valken gedurende de godsdienstoefening op het altaar te zetten. Frans I van Frankrijk had een oppervalckenmeester, waaronder 15 edellieden en 50 valkeniers stonden voor de verzorging van 300 valken. Edward II van Engeland stelde de doodstraf op diefstal van een Havik en één jaar en één dag gevangenisstraf op het uithalen van één enkel Haviksei. Een uitmuntende, goed gedresseerde valk werd niet zelden met 800 tot 1000 goudgulden betaald (een vermogen) en een valkenmeester had een aanzienlijk inkomen. Een dure 'sport', kortom.

Kunst

Africhten (dresseren) van valken was een kunst, die, naast eer, grote winsten opleverde. Valkeniers hadden een eigen jargon. Zo had de valk geen klauwen, maar handen, zijn tenen heetten vingers; men bond hem de hand, wanneer men hem de riemen aandeed, enzovoorts.

Van een valkenier werd veel geëist. Hij

Arabische rijken betalen extreem veel geld voor een witte Giervalk. De smokkel van deze dieren (en hun eieren), vanuit Canada en IJsland, is daardoor nog steeds lucratief, hoewel er, via kunstmatige inseminatie, in-tussen ook Gier- en andere valken in gevangenschap worden gekweekt. Helaas ontstaan zo ook allerlei kruisingsproducten, want het kan de mens nooit gek genoeg zijn.

moest alle valksoorten nauwkeurig kennen evenals hun karakters en de manier waarop ze voor verschillende jachtvormen gebruikt konden worden. Hij wist hoe ze het best konden worden bemachtigd, behandeld en afgericht. Ook de bij deze jacht gebruikte honden moest hij kunnen dressereren. Zijn ogen en oren moesten uitstekend zijn en zijn geduld en volharding vanzelfsprekend. Er waren zelfs speciale scholen voor de valkerij, waaronder die van Valkenswaard nog in de 18e eeuw befaamd was.

Men gebruikte verschillende vogels: Gier-, Slecht-, Saker- en Lanner-valk, Havik en Sperwer, en soms Smelleken. Valkeniers uit verschillende landen probeerden elkaar de loef af te steken bij opvoeding en training van hun vogels. Giervalken waren favoriet boven andere soorten en daarvoor werd de hoogste prijs betaald. De valkeniers van

de oude tijd kenden het leven van die Giervalk beter dan wij. Jaarlijks vertrokken vele schepen uit Denemarken naar IJsland en andere streken in het hoge noorden om 'edelvalken' te halen. Nog begin 19e eeuw zond Denemarken tenminste een keer per jaar een schip naar IJsland om valken te bemachtigen, bestemd voor Noord-Afrikaanse vorsten.

Africhten

Voor africhting ving men bij voorkeur eenjarige vogels of haalde nestjongen uit. Daarna waren er vier zaken nodig om van een pas verkregen wilde valk een jachtvalk te maken: goede behandeling en geduld van de kant van de valkenier en waken en hongerlijden van de zijde van de valk. Bij het africhten moest de te trainen valk zoveel mogelijk worden ontzien. De valkenier moest zijn geaardheid en de eigenschappen van de verschillende soorten nauwkeurig kennen om bij de training geen fouten te maken.

Een af te richten jachtvogel kreeg een kap (huif) op, waardoor hij niets zag. Beide poten werden met zachte leren riemen (veters) vastgemaakt. De uiteinden daarvan zaten vast aan een kleine ring, die door een werveltje was verbonden aan een tweede ring, waaraan lange riemen werden vastgemaakt. Met de riemen werden ook luid klinkende zilveren belletjes aan de poten vastgemaakt. De gehuifde valk werd in rustige omgeving op een zitstok gezet. De volgende dag werd geprobeerd, hem op de vuist te nemen, die door een stevige handschoen tegen de klauwen was beschermd. Lukte dat dan werd de valk enige uren buiten rondgedragen om het zitten op de vuist te leren. Weer later nam men hem de huif af en als hij rustig op de vuist bleef zitten, sprak men hem toe, met steeds dezelfde woorden. Hij werd weer op de zitstok geplaatst,

waaraan hij met de veters werd vastzet. Bij het eten hield hij de kap op. Terwijl hij werd toegesproken, kreeg hij het voedsel onder zijn poten geschoven. Op de derde dag ging de kap af, werd hij op de vuist gezet en - gewoonlijk met duif - gevoerd en toegesproken. At hij op de hand, dan was er veel gewonnen. Deed hij dat niet, dan werd de huif weer opgezeten en werd hij weer op de zitstok vastgemaakt.

Veel valken leden vier of vijf dagen honger voordat zij op de vuist aten. De IJslandse Giervalken aten spoedig. Vrees voor mensen, hoofdoorzaak van koppigheid, kenden die niet. Het was dus zaak, een vogel snel aan zijn baas te wennen. Had men de vogel zonder kap enige uren op de vuist gedragen, dan werd hij op een zitstok in de kamer gezet en met lange riemen (langveters) vastgemaakt. De trainer nam een stukje vlees en riep de vogel om het voer uit zijn hand weg te nemen. Kwam hij aanvliegen, dan kreeg hij het voer en dit werd herhaald, maar steeds op grotere afstand. Tenslotte kwam de vogel aanvliegen als hij door zijn trainer geroepen werd. Daarna volgde hetzelfde proces in de open lucht, waarbij de lengte der riemen telkens werd vergroot, tot de valk van 10-15 meter afstand kwam aanvliegen. Hiermee ging men door met een steeds ruimere afstand tot hij zich aan zijn trainer en de manier van voeren gewend had. Dan volgde de ultieme, maar kritische fase, wan-neer men hem zonder riemen liet vliegen en hem alleen op de vuist voerde.

Daarna moest hij nog wennen aan paarden en honden en dat was voor sommige vogels een probleem. Door honger en waken werd gewoonlijk de stijfkoppigheid gebroken. Men liet de vogel twee dagen en nachten achtereen niet slapen en gaf hem in die tijd ternauwernood eten. Dit middel had gewoonlijk de vereiste uitwerking. Dit

klinkt allemaal nogal schokkend, maar vergeet niet dat in langere perioden met slecht weer ook niet elke dag prooi geslagen wordt en schraalhans keukenmeester is.

De snelste en gemakkelijkste manier om een valk geheel voor de jacht geschikt te maken, was hem aan een reeds getrainde valk toe te vertrouwen. Die nam de leiding op zich en met zijn hulp kostte het africhten veel minder moeite. De valkenier moest ook jonge reigers of kraanvogels uit het nest halen, ze voeren en africhtten om ze, net als de valken, aan lange riemen te laten vliegen. Desnoods gebruikte men bij de training ook wel een dode reiger, die aan een lang touw in het rond gezwaaid werd (de loer draaien). Volgde de valk zijn natuurlijke drang en vloog hij op reiger of kraanvogel aan, dan werd die tot landen gedwongen. De hals van reiger of kraanvogel werd tijdens de oefeningen door dun schapenleer zorgvuldig beschermd. Als die prooi zo gevangen was, kreeg de valk de kap weer op. Men duwde hem een kip of duif onder de poten en voerde een stukje vlees, om de valk in de waan te laten dat hij de gevangen reiger at. Op wouwen en kiekendieven werden de 'edelvalken' ook afgericht door die met een dode kip in de poten te laten opstijgen en ze de valk achterna te sturen. Die valkenjacht gebeurde vrijwel altijd te paard, zodat de valkenier steeds bijtijds aanwezig was, zodra de valk met zijn buit neer was gekomen.

Valkenjacht vrijwel voorbij

Nu is de historische valkenjacht uit Europa zo goed als verdwenen, ofschoon ze in de 19e eeuw nog hier en daar aan vorstelijke hoven werd beoefend. Zo ook in Nederland, waar de valkenjacht op het Loo, onder koninklijke bescherming, rond 1839 scheen te herleven door oprichting van de Royal Loo

Hawking Club. Na het overlijden van prins Willem Alexander van Oranje-Nassau in 1848 was deze kostbare jachtvorm bijna ten einde en in 1855 werd de club definitief opgeheven.

Jammer is het dat het historische beroep roemloos ten einde ging, want hoe men het ook wendt of keert de jacht van een roofvogel in de blauwe ruimte, is verre te verkiezen boven de 'eer' de meeste ganzen, Fazanten of hazen te hebben geschoten. De valkenjacht was gespend van hebzucht of gewin; jager en gejaagde liepen beide risico en de uitkomst was vaak ongewis.

Hoewel dus vrijwel in de oorspronkelijke vorm verdwenen werd de valkerij in 2010 op de Werelderfgoedlijst van UNESCO geplaatst. Wie denkt dat het met de hobby van roofvogels of uilen houden in ons land wel meevalt doet er goed aan het rapport 'Roofvogel- en uilenshows in Nederland' van Bureau Ulucus (een inventarisatie voor opdrachtgever Vogelbescherming) uit 2010 eens door te lezen. Men oordele zelf! Te down-loaden als PDF-bestand.

■ *Chris van Deursen*